

Алла Горська та досвід опору її покоління. Вечір у Будинку кіно

Олена Семенець

18 вересня 2025 року, в день 96-річчя Алли Горської, Будинки кіно був переповнений. Сходами підіймалися молодь і літні люди, ті, хто пам'ятає покоління шістдесятників особисто, і ті, хто вперше відкриває для себе їхні імена. Біля входу гостей зустрічали яблука – живий символ, що віддавна супроводжує пам'ятні вечори мисткині. Цього разу яблука, архівні світліни, квіти та повна зала створили відчуття спільного кола пам'яті, де особисті історії й мистецька спадщина зливаються у живу присутність.

Організатори вечора – Фонд Алли Горської та Віктора Зарецького разом із Національною спілкою кінематографістів України. Ведучою була Олена Зарецька – онука Алли Горської та Віктора Зарецького, художниця та засновниця Фонду їхнього імені. Її вступне слово задало тон вечора: поєднання особистої пам'яті й культурної відповідальності, тепла родинного звернення і суспільного наголосу.

Показ документальної стрічки

Центральною подією став показ документальної стрічки «Алла Горська» (2001) режисерки Олени Левченко. Олена Зарецька зачитала спогади свого батька, Олексія Зарецького, з книги «Мисткиня у просторі тоталітаризму», де він детально описав історію створення фільму про свою матір, Аллу Горську.

«Робота над фільмом тривала довго – майже сім років, – згадував він. – За цей час режисерка працювала з кількома знайомими в Україні операторами – Віталієм Зимовцем, Вадимом Ілленком, Миколою Терещенком та Віктором Єфіменком. Кілька разів зйомки простоювали, поки тривали пошуки коштів. У цьому сприяли різні інституції – експрезидент УНР в екзилі Микола Плав'юк, Комітет з питань культури та духовності Верховної Ради України, вже колишня заступниця міністра культури Ганна Чміль, студія ім. О. Довженка та інші».

За словами Олексія Зарецького, Олена Левченко ставила перед собою завдання виняткової складності, шукаючи особливе художнє вирішення. Так, інтерв'ю з Лесею Танюком відзняли на тлі робіт Алли Горської, розвішаних на покрученому іржавому паркані над дніпровськими кручами. Для цього знімальна група вирушила за сто тридцять кілометрів у канівському напрямку – і лише випадково натрапила на потрібну локацію. До фільму ввійшли й подорожі, що влаштувала Горська з друзями Україною: руїни фортець, які нагадують, що українська культура – це не тільки «хатини під стріхами», як іронічно зауважив у кадрі Микола Плахотнюк.

Художниця Алла Горська.

Окремої експедиції вимагало інтерв'ю з Опанасом Заливахою в Івано-Франківську. У стрічці є й поетичні моменти. Наприклад, кадри з мостом, що з'являються під час розповіді Аллиною шкільної подруги Ірини Левитської, яка згадує її дитинство в зруйнованому війною Києві. Цей епізод, за спогадами Олексія Зарецького, справив особливе враження на одного зі співробітників кіностудії: він зізнався, що хотів би залишити його для свого онука, аби той зміг відчутти атмосферу Києва 1940–1950-х років.

Символічні збіги

І трапився символічний збіг: у фіналі звучить пісня на слова Олександра Олеся у виконанні Андрія Середи та гурту «Кому вниз». Минуло кілька років після виходу фільму, коли Олексій Зарецький відвідав Білопільля на Слобожанщині – рідне місто свого батька, Віктора Зарецького, – і побачив, що садиба, де народився Олесь (Кандиба), стоїть поруч із домом його родини. Ця несподівана близькість у просторі та часі ще раз підкреслює: у фільмі закарбовано не лише долю однієї мисткині, а й ширший історичний і мистецький контекст.

Фільм як багатоголосий портрет

Стрічка Олени Левченко – не традиційна біографія, а радше багатоголосий хор свідчень. У кадри – шістдесятники Лесь Танюк, Опанас Заливаха, Євген Сверстюк, Людмила Семикіна, В'ячеслав Чорновіл, Володимир Прядка, Борис Плаксіє. Через їхні голоси оживає Алла Горська: як художниця, як людина, як учасниця громадянського опору. Автори не прагнули створити «монумент», натомість зібрали поліфонію спогадів, де кожен учасник додає свою ноту. Монтаж будується на контрапункті: поетичне слово накладається на документальні кадри, музика від Євгена Станковича та Володимира Гронського переходить у жорстку пластику «Кому вниз». Така побудова творить ефект зіткнення – мистецтво і тиск системи, світло й темрява, свобода й задуха.

Цінність фільму – у відвертості. Аллу Горську не ідеалізують, а показують живою, енергійною, здатною на сумніви, але послідовною у найголовнішому – у вірності собі. Через це фільм, попри архівність матеріалів, звучить сучасно.

Атмосфера вечора

У залі Будинку кіно стрічку дивилися зосереджено. Коли пролунали фінальні кадри, здавалося, що глядачі ще залишалися в тому світі, де Алла Горська разом із друзями писала листи протесту, творила мозаїки, читала заборонені тексти. Лише оплески повернули всіх у сьогодення, після чого розпочалося обговорення.

Скульпторка-шістдесятниця Аліса Забой радіє, що була серед цього кола надзвичайних людей. Під час перегляду фільму вона пригадувала їхні голоси та висловила надію, що мозаїки, які залишилися в Донецьку, колись повернуться й будуть відновлені, спадок мисткині збережеться.

Багатозаровість і сила фільму

Поет і заслужений діяч мистецтв України Станіслав Чернілевський відзначив виняткову художню структуру фільму: покоління шістдесятників зберегло гідність бути українцями, чесно стояти перед народом і його історією. Фільм поєднує три рівні сприйняття – монолог героїв, візуальний ряд і музичний супровід, – які створюють прихований, багатозаровий рівень промовляння. Це поєднання дозволяє глядачеві відчувати глибину покоління, його моральну стійкість і збереження неперервності культурного спадку.

Для багатьох глядачів стрічка виявилася справжнім відкриттям: у ній зафіксовані свідчення очевидців та учасників подій, переданий дух часу і цінності покоління шістдесятників. Усі погоджувалися, що фільм заслуговує на увагу і має бути гідно оцінений широкою аудиторією.

Живий символ

Окремим символом вечора стали яблука. Цей дарунок, яким у Фонді Алли Горської та Віктора Зарецького традиційно шанують мисткиню, що любила дарувати друзям червоні плоди, став невеличким мостом між минулим і сьогоденням. Він нагадував про теплоту, дружбу та людяність, які завжди супроводжували Аллу Горську, і водночас об'єднав учасників вечора в спільному відчутті пам'яті та спадку.

Чому це важливо сьогодні?

96-річчя Алли Горської припало на час, коли Україна знову веде боротьбу за право на свободу й культуру. Вечір у Будинку кіно показав, що мистецтво та ідеї шістдесятників живуть сьогодні та впливають на майбутнє.

Фільм Олени Левченко розкрив історію мисткині та досвід опору її покоління. Євген Сверстюк, один із героїв стрічки, казав про Аллу Горську та Василя Стуса: «Їхній опір зростає в міру тиску». Ця формула залишається актуальною.

Подібні фільми об'єднують глядачів навколо непохитного прагнення свободи та нагадують, що мистецтво здатне надихати й зміцнювати спільноту, стаючи містком між поколіннями.

Переглянути запис вечора можна на YouTube-каналі Фонду Алли Горської та Віктора Зарецького.

Сни і дійсність Левка Сердюка. «Криниця для спраглих» як притча

В'ячеслав Кривенко

Фільм «Криниця для спраглих» Юрія Ілленка за сценарієм Івана Драча (1965) є дебютом Драча-сценариста та Ілленка-режисера. Картина розповідає про Левка Сердюка, старого чоловіка, що живе в селі Трушівці на Черкащині та готується до своєї смерті. Для цього він шукає дошки, щоб зробити дерев'яну труну. Сердюка час від часу лає літня жінка (вона є жителькою села, де знімали) за те, що той не дбає про криницю. До Левка, викликані телеграмою про його нібито смерть, приїжджають сини. Окрім одного, який не зміг і послав свою вагітну жінку Соломію разом з касетою, де записав листа до батька. Після приїзду синів Левко розбиває труну і тими дошками ремонтує криницю.

Як можна побачити, сюжет дуже простий. Та сюжет сам по собі не працює. Він починає працювати тільки в комплексі: музика, операторська робота, унікальні візуальні вирішення. При аналізі картини я звертався до роботи J. J. Gurga, *Echoes of the past: Ukrainian poetic cinema and the experiential ethnographic mode* (Дж. Дж. Гурґа, «Відголос минулого: Українське поетичне кіно та експериментальна етнографічна зйомка»). Її робота спирається на авторитетні джерела та має чимало цікавих і слушних тез. Вона зазначає, що особливість місцевості фільму, його етнографічна складова не менш важливі, ніж усе інше. Юрій Ілленко так говорив про це: «Я довго шукав. Для мене велике значення має якась випадково побачена “знахідка”. І ось в самому серці України, між Черкасами та Чигирином, куди в Дніпро впадає річка Тясмин, я знайшов благодатні міста – пагорби, чорнозем, таке буяння раю земного. А далі, у долині, побачив піски, справжні піски, бархани, дюни. Й там стояло село, хати з солом'яними стріхами, вітряки. Українське село, яке стоїть на піску! Це щось неприродне! Я відчув у собі щось, схоже на спалах блискавки, на пророцтво – раптом проявилася суть майбутнього фільму. Пейзаж виявився ключем, прообразом, навіть методологією» (Бокшицкая, 1987, с. 81). Втім, як я це бачу, немає нічого дивного, що в Юрія Ілленка саме там з'явилося натхнення – він народився в Черкасах, тому сама земля дала необхідні поради.

Немалу роль у фільмі відіграв пісок. Як зазначає Дж. Дж. Гурґа, сценарно-редакційна колегія Держкіно назвала фільм похмурим і трагічним. Один із членів колегії навіть так виразився: «Фільм справляє похмуру враження про нашу дійсність» (Gurga, 2012, с. 262). Справді, фільм демонструє сувору реальність, яку цензура не могла сприйняти. Однак сам пісок не є антиподом води, не від піску засуха. А від того, що вже ніхто не приходить чистити криницю. Її очищення було сімейною справою Сердюків. А коли всі його діти роз'їхалися, й він лишився сам, якщо немає тих, хто б цю справу продовжував, зникла традиція. Асоціація піску із засухою є досить примітивною та навіть дещо суперечливою. Бо на самому початку фільму є сцена, де вся сім'я Левка п'є воду з